

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Pastorius Joachim

Author: Teresa Banaś

Citation style: Banaś Teresa. (2005). Pastorius Joachim. W: J. Lyszczyna, D. Rott (red.), "Słownik pisarzy śląskich. T. 1" (S. 103-107). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

P

PASTORIUS JOACHIM, Joachim Hirthenius, Joachim ab Hirtenberg, kryptonimy: JPD, JP, JPMD (1611—1681), poeta, historyk, pedagog.

Urodził się 15 listopada w Głogowie na Śląsku. Ojciec jego — Hirten — był luterańskim pastorem. Młody Joachim kształcił się najpierw na Śląsku, potem studiował w Niemczech. Po przedwczesnej śmierci ojca, z powodu braku środków materialnych zmuszony był przerwać studia wyższe. We wczesnej młodości przyjaźnił się z wybitnymi przedstawicielami jednoty braci czeskich — Dawidem i Jerzym Vechnerami. Kontaktował się również z możnymi rodami Denhoffów i Leszczyńskich. W początkach lat trzydziestych XVII w. Pastorius przeszedł do zboru socyniańskiego, do czego namówił go Marcin Ruar. Na początku 1632 r. wraz z Ruarem i gronem młodzieży socyniańskiej i kalwińskiej popłynął statkiem z Gdańska do Holandii (po drodze zwiedził Hamburg, gdzie poznał Hugona Grotiusa). W czerwcu 1632 r. grupa młodzieży wyruszyła do Lejdy i Amsterdamu. Tam słuchali wykładów uczonych związanych z reformacją: J.G. Vossiusa, S. Episcopiusa, M. Hortensiusa, K. Barlaeusa. Zwiedzili też po drodze sporo miejscowości w Anglii i Francji.

Po powrocie do Polski, na początku 1633 r., Pastorius związał się jeszcze ściślej ze zbozem braci polskich. W tymże roku odwiedził Raków i napisał epitafia na śmierć Stanisława Lubienieckiego „starszego” oraz Jana Crella. Podróżował też po kraju, zwiedzając Kraków, Gdańsk, Toruń oraz uczestnicząc jednocześnie w życiu zborowym. Powierzono mu w tym czasie opracowanie biografii Jana Crella, która ogłoszona została dopiero w 1681 r. w Amsterdamie, ale synod rakowski zaaprobował ją do druku już w r. 1635. Zapewne w latach trzydziestych przełożył Pastorius na język niemiecki życiorys Fausta Socyna, autorstwa Samuela Przypkowskiego. Tłumacz podpisał się tylko inicjałami I.P.

W kolejną podróż zagraniczną, już jako guwerner Piotra Sieniuty i Pawła Iwanickiego, udał się Pastorius w 1635 r. Wraz ze swymi wychowankami zwiedził Rostock, Lubekę, Hamburg, Groningen, Haarlem, Delft, Rotterdam. Po przybyciu do Lejdy zapisał się na wydział teologiczny tamtejszego uniwersytetu jako „Joachim Hirthenius Polonus” (8 września 1636 r.). Tam zaprzyjaźnił się z filologiem J.G. Vossiussem oraz M. Zuerem Boxhornem. W 1638 r. z wychowankami — Sieniutą i Iwanickim — udał się do Londynu i Oksfordu, potem wyjechał do Francji. Studiował następnie prawo w Orleanie i Paryżu, do którego przybył wraz z Iwanickim w 1639 r. Stykał się w tym czasie i dyskutował z wieloma uczonymi i teologami, zarówno katolickimi, jak i innych wyznań (H. Grotiussem, P. Gassendim, M. Mersenniussem, D. Petauem, M. Cordesiussem). Po przyjeździe z Francji zamieszkał w domu Sieniutów. W 1641 r. wyjechał jednak znów do Lejdy i w lutym zapisał się na uniwersytet, tym razem na wydział medycyny. Wkrótce obronił pracę doktorską z tej dziedziny. W Lejdzie ogłosił drukiem swą rozprawę historyczną *Florus Polonicus* wraz z dodatkiem pt. *Peplum Sarmaticus*. Dzieło, oparte na tekstach historycznych Marcina Kromera i przekazujące historię Polski w zarysie, uzupełniane było w kolejnych wydaniach. Zyskało duży rozgłos i jeszcze w XVIII w. służyło jako podręcznik szkolny.

Powróciwszy do kraju, Pastorius osiadł w dobrach Sieniutów na Wołyniu. Pracował tam jako lekarz. Wyjeżdżał często do Prus Królewskich, do Gdańska i Straszyna, gdzie swą siedzibę mieli Iwanicy. W życie zboru socyniańskiego nie angażował się wówczas zbyt, nie opracował też historii zborów unitariańskich w Polsce, do czego zobowiązywały go kolejne synody (w latach 1643, 1644 i 1645). Na synodzie w Dązwie w r. 1646 wydano polecenie Ruarowi, aby nakłonił Pastoriusa do objęcia urzędu ministra, lecz starania owe zakończyły się niepowodzeniem. Przy końcu lat czterdziestych wyraźnie bowiem dystansował się Pastorius wobec zboru socyniańskiego. Utrzymywał jednocześnie dobre kontakty ze środowiskiem luterzańskim i katolickim. Cieszył się nawet poparciem katolickich rodów magnackich, okazywał mu względy sam biskup warmiński Wacław Leszczyński, który przedstawił go na dworze Władysława IV.

W 1649 r. Pastorius ogłosił relację o wyprawie zborowskiej pt. *Relatio gloriosissimae expeditionis, victoriosissimae* [...]. Ponowne wydanie ukazało się w Gdańsku w 1650 r. Znajomości na dworze królewskim i uznanie, jakie zyskał Pastorius (jako historyk)

w sferach politycznych, sprawiły, że zaproszony był do Krakowa na ślub Jana Kazimierza z Ludwiką Marią. Do stolicy udał się w towarzystwie gdańskiego burmistrza Adriana von der Linde i starosty szumskiego Zygmunta Guldensterna. W tymże 1650 r. uzyskał Pastorius od króla Jana Kazimierza tytuł historiografa i lekarza królewskiego. W 1651 r. zaproszony przez Radę Miejską Elbląga objął posadę fizyka miejskiego w Elblągu, a także profesora historii w tamtejszym gimnazjum. Rok później został dyrektorem tejże szkoły. Swoje zainteresowania dydaktyką wyraził już w rozprawie pt. *De iuventutis instituendae ratione diatribe*, omawiającej osiągnięcia teorii nauczania w nawiązaniu do poglądów Jana Amosa Komeńskiego, J. Freya i M. Montaigne'a. Inne prace z dziedziny pedagogiki to: *Character virtutum in usum Gymnasii Opaliniani*, *Palaestra nobilium seu de generosum adolescentium educatione*. Spostrzeżenia dotyczące programu kształcenia (zwłaszcza dzieci magnatów i bogatej szlachty) oparł na tradycji gimnazjum w Rakowie. Pisząc prace z dziedziny pedagogiki, nie zaniedbywał badań nad historią. W 1652 r. ukazało się poszerzone wydanie *Florus Polonicus*, a także historia wojen kozackich *Bellum Scythico-Cosacicum [...] contra Regnum Poloniae* (Gdańsk 1652). W tym okresie pisał również wiersze, a w niektórych utworach zawarł wątki autobiograficzne: wspomnienia z podróży po krajach zachodnich i refleksje z nimi związane. Równocześnie powstawały liczne panegiryki, epitalamia dedykowane królowi, magnatom i patrycjuszom. Postępowały w tym czasie także prace nad wykonaniem map Polski (to zadanie zlecił w 1654 r. Pastoriusowi i gdańskiemu wydawcy Jerzemu Forsterowi król Jan Kazimierz).

W 1654 r. Pastorius złożył rezygnację z funkcji pedagoga w Elblągu, aby objąć profesurę w Gimnazjum Akademickim w Gdańsku. Prowadził tam lekcje historii. Na zajęciach wykładał nie tylko dzieje Polski, ale i historię państw europejskich, interesowała go także historia starożytna (wykłady z lat 1655—1658, poświęcone rządowi cesarza Teodozjusza). Przez cały czas gromadził materiały historyczne związane z panowaniem króla Jana Kazimierza i sporządzał szkice do dziejów Polski (znajdują się one w rękopisach: *Historia annorum 1665—1666 et 1667*). W r. 1656 ukończył rozprawę pedagogiczną pt. *Stella aurea seu fax virtutis ex natura stellarum* (Gdańsk 1656), w której rozwinął poglądy na temat etyki, pedagogiki, dziejów szkolnictwa. Tworzył w tym okresie liczne wiersze, które złożyły się na zbiór wydany w latach 1656—1657: *Sylvarum pars prima et secunda*. W r. 1658 ukazał

się w Gdańsku zbiór szkiców historyczno-dydaktycznych i politycznych. Pastorius pełnił także obowiązki związane ze służbą królewską. Był m.in. w składzie poselstwa wojewody Jana Leszczyńskiego do Sztokholmu na rozmowy z Karolem Gustawem (w czerwcu 1655 r.). Spisał wówczas przebieg tych rozmów. Uczestniczył w rozmowach z elektorem brandenburskim w 1657 r., a w 1660 r. — w rokowaniach pokojowych w Oliwie. Podczas tychże rokowań otrzymał z rąk cesarza Leopolda I nobilitację. W 1662 r. na sejmie polskim zatwierdzono indygenat nadany Pastoriusowi i jego potomkom za zasługi naukowe i działalność publiczną prowadzoną w interesie Rzeczypospolitej.

Wielość i różnorodność zajęć spowodowała, że w sierpniu 1667 r. Pastorius zrezygnował z posady w gimnazjum w Gdańsku. Od tej chwili poświęcił się wyłącznie działalności publicznej, naukowej, literackiej. Pod koniec lat trzydziestych dojrzała w nim decyzja, aby zmienić wyznanie. Prawdopodobnie na początku 1670 r. przeszedł na katolicyzm, rok później katolicyzm zadeklarowała jego żona wraz z dziećmi (z wyjątkiem córki Oktawii). Od tego czasu zyskał Pastorius wiele nadań i godności (został burgrabią malborskim i właścicielem kilku wsi pod Gdańskiem). Już jako katolik pisywał regularnie panegiryki, poematy żałobne i inne teksty okolicznościowe. W 1675 r., po śmierci żony, Pastorius przyjął święcenia kapłańskie. Otrzymywał później liczne godności kościelne i czerpał zyski z beneficjów, sporo środków materialnych przeznaczając na cele publiczne (m.in. na remont i rozbudowę kościołów). Mimo licznych zajęć i sędziwego wieku nie zaprzestał działalności naukowej i literackiej. Opracował m.in. rozprawę o pochodzeniu Słowian *De originibus Sarmaticis* (wyd. pośmiertne: Gdańsk 1685), a także dzieje najnowsze Polski — *Historiae Polonae pars prior* (Gdańsk 1680). Wyjątkowo pracowite i aktywne życie zakończył 26 grudnia 1681 r. Został pochowany w katedrze fromborskiej. Z małżeństwa zawartego z córką kupca poznańskiego (przed 1643 r.) miał pięciu synów i co najmniej cztery córki.

Bibliografia

S. K o t: *Polacy na studiach w Orleanie w XVI i XVII wieku*. „Sprawozdanie Polskiej Akademii Umiejętności” 1920, nr 3; L. C h m a j: *Bracia polscy. Ludzie — idee — wpływy*. Warszawa 1957, s. 44—47; W. O g r o d z i ń s k i: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice 1965, s. 78, 375; Ł. K u r d y b a c h a: *Myśl pedagogiczna Joachima Pastoriusa*. „Sprawozdanie z Prac Naukowych Wydziału

Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk" 1969, z. 2; K. Kubik: *Joachim Pastorius, gdański pedagog XVII wieku*. Wrocław 1970; P. Musioł: *Piśmiennictwo polskie na Śląsku do początków XIX wieku*. Opole 1970, s. 84—85; J. Moskal, S. Wilczek: *Album pisarzy śląskich*. Opole 1972, s. 24—25; K. Kubik, L. Mokrzecki: *Trzy wieki nauki gdańskiej. Szkice z dziejów od XVI do XVIII wieku*. Wrocław 1976, s. 37, 52—53, 56, 86—87; L. Mokrzecki: *Pastorius ab Hirtenberg Joachim*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 25. Red. S. Kieniewicz, E. Rostworowski. Wrocław 1980, s. 261—265; *Bibliografia piśmiennictwa polskiego na Śląsku XVII i XVIII wieku*. „Śląski Korbut”. Red. J. Zaremba. Wrocław 1980, s. 146—152.

Teresa Banaś

PEREGRYN Z OPOLA, Peregryn z Raciborza (ok. 1260 — po 1333), dominikanin w klasztorach w Raciborzu i we Wrocławiu, prowincjał polskiej prowincji dominikanów, inkwizytor, autor kazań.

Peregryn wywodził się najpewniej z rodziny mieszczańskiej ze Śląska Opolskiego (prawdopodobnie z Opola). Pierwszym etapem w jego karierze jako duchownego był klasztor Dominikanów pw. św. Jakuba w Raciborzu. W klasztorze ukończył szkołę konwentualną, prawdopodobnie odbył też studia na którymś z uniwersytetów. Z 1303 r. pochodzi wzmianka o sprawowaniu przez Peregryna urzędu przeora w klasztorze raciborskim; podówczas był również spowiednikiem rodziny książęcej i kaznodzieją na dworze księcia raciborskiego Przemysła. W 1305 r. został przeorem w klasztorze św. Wojciecha we Wrocławiu. Jesienią tego roku wybrano go na prowincjała polskiej prowincji dominikanów. Z funkcji tej zrezygnował w maju 1312 r., nie przyjął też ponownego wyboru. Peregryn powrócił do Raciborza, gdzie zajął się organizowaniem nowo założonego klasztoru Dominikanek. Papież Jan XXII powołał go w 1318 r. na urząd inkwizytora dla diecezji wrocławskiej i krakowskiej. Prawdopodobnie z jego osobą łączy się trwająca w tym czasie (do 1326 r.) akcja przeciw beginkom śląskim. Peregryn raz jeszcze piastował urząd prowincjała, na który został wybrany w 1322 r., a ustąpił zeń w 1327 r. Niewiele wiadomo o ostatnich latach życia Peregryna, prawdopodobnie spędził je we Wrocławiu, gdzie zmarł po 1333 r.

Peregryn zasłynął jako autor dwóch cyklów kazań — *de tempore* (w różnych przekazach liczy on od 57 do 65 kazań) i *de sanctis* (do 63 kazań), w których wykorzystywał m.in. wcześniejsze zbiory kaznodziejskie, przypisywane Jakubowi de Voragine i Marcinowi Polakowi. Najpewniej powstały one przed 1297 r.